

Balassa Menyhárt, Balassa II. András és Balassa Zsuzsanna lappangó portréi

A Balassi család ősgalériáját először Ponori Thewrewk József (1793–1870) ismertette a *Hírnök* című hetilapban.¹ Mint írja, 1843. január 6-án járt Kékkőn, ahol Balassa Antalnál (1822–1877) vendégeskedett. A várkastély ebédlőtermében tartott képgyűjteményt Thewrewk József a következő sorrendben írta le: 1. A mohácsi csatában elesett Balassa Ferenc, 2. Balassa Menyhárt, 3. Balassi Ferenc, 4. A 17. századi Balassa András lovas képe, 5. Balassi Bálint, 6. Balassi Zsuzsanna (1647).

A felsorolt képek közül a Balassi Ferenc (1471 előtt–1526) horvát bán, Balassi Ferenc (1563–1594) tokaji kapitány és bátyja, a költő Balassi Bálint (1554–1594) portréja ma is megvan, mert ezek közgyűjteményekbe kerültek.² A másik három kép azonban 1945 óta lappang.

Az 1870-es években Balassa István (1845–1895) Kékkőről alsóhrabóci kastélyába vitette át a családi képtárat és a levéltárat. Balassa Sándor (1850–1899) elhunytával kihalt a család férfi ága. Ragályi Ferenc (1864–1942) 1891-ben feleségül vette Balassa István lányát, Emmát (1872–1936). E házasság révén, 1902-ben, Ragályi-Balassa néven kapott bárói rangot, így vihette tovább a Balassa család vagyonát.³

Ragályi-Balassa Ferenc

Ragályi-Balassa Ferenc és felesége, Balassa Emma bárónő ragályi kastélya berendezésének, így a családi képgalériának is nyoma veszett a második világháború végén. Fennmaradtak azonban a kastély szobáit és műtárgyait ábrázoló amatőr fényképek.⁴ Közöttük van a lappangó három festmény gyenge minőségű fotója is,

¹ PONORI THEWREWK, 1843.

² SZENTMÁRTONI SZABÓ, 1996. 255–259.

³ KEMPELEN, 1931. 201–203.; GUEDEMUS, 1998. 159.

⁴ A jelentős mennyiségű családi fényképet a báró egykori komornája, Ludvig Kálmánné Krokavecz Anna (*1921) ragályi lakos (Rákóczi u. 46.) őrizte meg és adta át 2004-ben Dusza Lászlónak, Ragály község

amelyek feliratait csupán Thewrewk József egykori leírása segítségével lehet kibetűzni.

Balassa Menyhárt (1511–1568) teljes alakos képe: „**Melchior Balas a Gyarmath**, Ferdinandi I-mi, et Maximiliani imperatorum hungaricae militiae mareschallus, hostium terror et domitor Obiit anno 1567. aetatis 62.” – A kép négy sarkán ovális keretek. Fönt, balra: „Szatmarinum defensum”; jobbra: „Cassovia propugnata”. Lent balra: „Hadadum subiectum”; jobbra: „Szerencsium expugnavit.”

Thewrewk József így jellemezte a képet: „Az ellen ijedelmét és zabolázóját, Balassa Menyhárdot, életnagyságban adja a főstemény, öltözete magyar katonai egyenruha, jobbja tábornokpálca, oldalán kard, és ez, mi itt festve van, a maga valóságában a várkápolnában tartatik emlékezetűl a hajdani hőserénynek.” Érdekes, hogy a hírhedt Menyhárt kezébe éppúgy vezéri botot adott a festő, mint Balassi Bálintéba. Menyhártnak, egykor a kékkői várkápolnában kifüggesztett kardja 1938-ban az esztergomi Keresztény Múzeumba került.⁵

Balassa II. András (1595 után–1649) nagyméretű lovas képe: „**Andreas Balas a Gyarmath**, bello transylvanico clarus, militiae generalis.” A kép négy sarkán ovális keretek. Fönt balra, a családi címer képével kísérve:

„**Valentinus** Balassa a Gyarmath supremus comes comitatus utriusque Hont, S. C. R. Maiestatis cubicularius, consiliarius capitaneus Corponensis [...]

Adamus Balas a Gyarmath Corponensis capitaneus Sacrae Caes. Regiaque Maiest. cubicularius bene vivat.”

Fönt jobbra, püspöksüveges családi címer képével kísérve:

„**Gabriel** Balas a Gyarmath S. C. R. Maiestatis cubicularius, consiliarius [...] iudicia

Paulus Balas a Gyarmath praepositus Orodienis S. C. R. Maiestatis consiliarius [...] archiep. Strigoniensis Leop. Kolonits vicarius et generalis auditor vivit [...]

Lent balra talán Kékkő várát, jobbra pedig Divény várát és kastélyát ábrázolják a képek. Thewrewk József így jellemezte a képet: „Balassa Endre, mint vezér, vágató paripán férfiasan ülve főstetük, teste kicsiny, de bátor tekintete a harc villámait szórja. Előtte a távolban hadi sátorok sokadalmaznak. Ugyan órála azt tartja a hagyomány, hogy protestánssá lett volna.” Róla Bél Mátyás Balassagenealogiája ezt írja: „Vir insignis et celebris.”⁶ II. András korponai főkapitány, királyi főkomornyik, és 1643-tól Hont vármegye főispánja protestáns volt.⁷

Balassa II. András lovas képén tehát négy fiának felsorolása olvasható a felső két ovális keretben. Sajnos a fényképről nehéz kibetűzni a keretekbe írt szövegeket. Az első feleségtől, Bakos Máriától született **II. Bálint** (1626–1684) honti főispán és versszerző, aki 1644 őszén a bécsi egyetemet látogatta.⁸ A második

polgármesterek. A fényképeket Dusza László szívességéből közölhetjük. Neki és Szénégetóné Kunráth Ágnesnek köszönetet mondok munkámhoz nyújtott segítségükért.

⁵ ZOLNAY, 1964. 143–147.

⁶ BÉL, 1735–1742. IV. 131. n. II. *Tabula Genealogica comitum Balassa*

⁷ BOROVSZKY, 1906. 96. (Balassa II. András)

⁸ RMK'T XVII. 12. 221–260., 753–770.; KISSNÉ BOGNÁR, 2004. 101. Balassi V. Ferenc pártfogolta Balassa II. Bálintot. Róla az augsburgi Elias Widemann (1619–1652) 1649-ben készített rézmetszetet, amely az 1652-ben, Bécsben megjelent kötetének 3. lapján található. Erről olajfestmény-változat készült (MTKCs 263. sz.) I.d. PATAKY, 1951. 246. A metszetet említi: SINGER, 1930. 136. „Balassa (de Gyarmath), Ferenc. Oberst, um 1649.”

feleségtől, Szunyogh Ilonától született **I. Ádám** (1635 körül–1709) korponai várkapitány.⁹ **I. Gábor** (1642–1700) jogtudós és vitéz katona.¹⁰ **I. Pál** (1644. november 12.–Nagyszombat, 1705. október 3.) esztergomi érseki helynök, rosoni címzetes püspök.¹¹ Az ő hagyatékából került Balassa I. András (1538–1591) családi feljegyzéseket tartalmazó bibliája az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárba.¹² Ugyancsak ő írta meg először családja történetét.¹³ Kollonich Lipót 1595-től lett esztergomi érsek, így tehát a kép festésének ideje a XVIII. század elejére tehető.

Balassa Menyhárt (1511–1568)

Balassa II. András (1595 után–1649)

A harmadik elveszett festmény Balassa Zsuzsannát (?–1647 után) ábrázolta, feliratos alapítólevéllel a kezében: „Generosa ac magnifica d[omi]na **Susanna Balassa**, convictus nobilium Cassoviensis fundatrix, a[nno] 1647.”

⁹ TAKÁTS, 1930. 359–370.

¹⁰ Balassa I. Gábornak szól az ajánlás Balassi Istenes énekeinek 1699-es, nagyszombati kiadásában: „Illustrissimo domino, domino Gabrieli Balassa de Gyarmath, equiti aurato, sacrae Caesareae regiaeque majestatis consiliario cubiculario, tabulae judicariae ejusdem baroni, presidii Kékkő supremo perpetuo capitaneo etc. domino, domino patrono colendissimo. Majestuosum Pannoniae sydus, Marte et Pallade illustrissimum, e celeberrima et antiquissima Balassiorum familia, in hac sua (e pluribus) Tibi domestico suo per me sistitur lucubratione; tam officio regiae tabulae, quam prosapia baro illustrissime, augustissimi magni Leopoldi Caesaris, regis hungariae cubicularie, consiliarie, capitaneae, pater sortis afflictorum decusque et corona familiae. Cui quippe securius, quam ei qui vestigia tanti antecessoris vita sua tenuit; qui vix 21. aetatis annum attingens jam copiarum Palatinalium ductor, specimina Martialis adulti ducis et directione et propriis cum hoste Ottomanico conflictibus exhibebas; inde honoris gradibus commeritis succedendae ad venerandam canitiem tuam ab orbis monarcha magno Leopoldo exornatus, in patria gloriose praefulges.” (DÉZSI, 1923. I. CXXVIII.) Az idézett szöveg szerint Balassa Gábor az 1663-as, Wesselényi Ferenc nádor által indított hadjárat idején 21 éves volt, tehát 1642-ben született.

¹¹ Gyarmathi Balassa Pál. KOLLÁNYI, 1900. 297–298.; VARGA, 2004. 86. (Balassa Pál egyetlen-járása Grazban, születési dátummal.)

¹² ZOLNAY, 1964. 143–147.

¹³ BALASSA PÁL: *Genealogia familiae Balassianae stylo lapidari*. Tyrnaviae, 1700. (RMK II. 2007). A könyv elveszett, de talán ennek a szövegét őrzi az OSZK két kézírata. Ld. VARGA, 1972. 362–365.

Thewrewk József így mutatta be a képet 1843-ban: „Balassa Zsuzsanna életnagyságban, magyar díszöltözetben ábrázoltatik; fejét, nyakát keleti gyöngyök ékesítik, melyeket ő méltó joggal hordhatott, mivel a közjó koronája legelső gyöngyéből, növelési s tanítási közintézetéről, tettelegesen gondoskodék.”

Balassi Zsuzsanna előbb Hetesi Pethe II. György,¹⁴ majd Hölgyi Gáspár özvegye, és a jezsuiták nagy támogatója volt. A jezsuita Spangár András krónikája szerint „Balassa Zsuzsanna is, ama istenfélő és bölcs asszonyság, istenes rendeléséből kezdődik ugyan Kassán a nemes ifjak convictusa a páter jezsuiták gondviselése alatt. Mely Balassa Zsuzsanna már 1647. esztendőben, Pozsonyban, gróf Dráskovich János, az ország palatinusa színe előtt bizonyos somma pénzt, testamentom formán rendelt volna, oly szándékkal, hogy Ungvárt ilyen convictus állíttatnék fel. De Lippai György, az esztergomi érsek, azon fundatiót Kassára vitte azon fundáló asszonynak akaratjából.”¹⁵

Balassa Zsuzsanna

Balassa Constancia Zsuzsanna

A Balassa Zsuzsannát ábrázoló, lappangó festményhez hasonló méretű és stílusú az az egészalakos, címerrel is ékesített, XVII. század végi festmény, amely díszes öltözetben pompázva ábrázolja Balassa Konstancia Zsuzsannát, Balassa VIII. János (1595 után–1678 előtt) és Csömöri Zay Erzsébet leányát. A kép eredetéről csupán annyit lehet tudni, hogy az a XX. században alapított Szociális Misszió Társulat szikszói zárdájából került a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteménybe.¹⁶

¹⁴ NAGY, 1862. 256.

¹⁵ SPANGÁR, 1734. 19. (V. rész. Anno 1659.) Vö. RUPP, 1870. 73.; RUPP, 1872. 261.; GYENIS, 1941.

¹⁶ Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény. 3950 Sárospatak, Szent Erzsébet út 15. A képet 1974-ben restaurálták és új vászonra húzták. Mérete: 110x170 cm. Leltári száma: 74.141.1. Lézüton mondok

Van egy olyan festmény is, amely három évtizedes lappangás után bukkant fel. A ragályi kastélyból származik az a Balassa Zsófiát, a XVII. században élt klarissza apácát ábrázoló portré, amely 1975-ben, vásárlással került esztergomi Balassa Bálint Múzeum gyűjteményébe. A kép felirata: „S[oror] Sophia Balassa.”¹⁷ Klarissza apáca volt Balassa II. András és Szunyogh Ilona két leánya is, Balassa Erzsébet Viktória (1641–1699) nagyszombati és Balassa Éva Borbála pozsonyi rendfőnöknő (1702-ben).¹⁸

Balassa Zsófia

Vadászként, kutyájával ábrázolja Balassa II. Pált (1700–1771. július 26.), I. Gábor (1642–1700) és Perényi Mária utószülött fiát, az a lappangó festmény, amelynek gyenge fényképe Borovszky Samu egyik vármegyei monográfiájában maradt fenn.¹⁹ Felirata a kép felső részén: „Paulus e Comitibus Balassa de Gyarmat et Kékkő [...] locumtenentialis regius; supremus comes co[m]itatus Gömöriensis, pincernarium regalium magister per Hungariam actualis intumus status consiliarius †1770.” A XIV. Benedek pápától (1740–1758) apostoli grófi címet szerzett II. Pál, Gömör vármegye főispánja és királyi tanácsos, a katolikus restauráció vezető alakja volt, aki tizenhat templomot és plébániát építtetett, illetve újjátott

köszönetet Dr. Kuklay Antalnak, a gyűjtemény vezetőjének és Kovács Zsuzsa munkatársnak az adatokért; Várad Lászlónak pedig a kép fotózásáért.

¹⁷ Balassa Zsófia apáca portréja (olaj, vászon, 64x90,5 cm). Esztergom, Balassa Bálint Múzeum. Leltári szám: 75.3.1. A vakrámás festmény eredetileg ovális keretben volt. Az egykor a ragályi kastélyban szolgáló Stépán Julianna (Batizvasvári, 1892. febr. 28.–Nyírábrány, 1975. után) vitte be a képet 1975-ben a múzeumba. A kép kópiáját és adatait Horváth István múzeumigazgató jóvoltából közölhetem.

¹⁸ SCHWARCZ, 1994. 78.; SCHÖNVIKZY, 1885.

¹⁹ A kép fotóját egykor közölte: BOROVSKY, 1902. 523.

meg a saját költségén.²⁰ Az ő feleségét, Zichy Katalint, ábrázolja egy vadászruhás, puskás portré, az imént említett festmény párja, Ragályból került a miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe.²¹

Balassa II. Pál

Balassa II. Pálné Zichy Katalint
(Miskolc, HOM)

Balassa Ferenc a lappangó festményén

Balassa Ferenc Tischler Antal rézmetszetén
(1788 körül)

Gróf Balassa VII. Ferencet (1731–1807) az 1764-ben alapított Szent István rend díszruhájában ábrázolta az az egész alakos festmény, amelyről szintén maradt fényképfelvétel. A főúr alakja kannelúrák oszlopok előtt áll, süvege és jobb keze alatt egy emléktábla látszik, amelynek sűrűn írt, hosszú feliratát nem lehet a fény-

²⁰ NAGY, 1857. 126–127.; IPOLYVÖLGYI-NÉMETHI J., 1991. 142–146. (Kékkő)

²¹ PIRINT, 2003. 399–408. A portré fényképezéséért: Szujó Pétert, a fotó elküldéséért Pirint Andrást, a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársait illeti a köszönet.

képen kibetűzni. Balassa Ferenc 1754-ben latin értekezést adott ki Szent István koronázási palástjáról.²² 1780-ban szerezte a grófi címet és lett ugyanakkor a Szent István-rend középkeresztes tagja. 1783-ban koronaőr, 1585-től Zala, Kőrös, Varasd, Szerém és Zágráb vármegyék főispánja, Horvát- és Dalmátország bánja és főkapitánya.²³ Arcvonásait Tischler Antal rézmetszete és egy ugyancsak Miskolcon található 1755-ben készült portré őrzi.²⁴

Balassa VII. Ferenc
(Miskolc, HOM)

²² BALASSA, 1754. (Erasmus Froelich közreműködésével)

²³ NAGY, 1857. 127–128.

²⁴ PATAKY, 1951. 233.; PIRINT, 2003. A portré fényképezéséért: Szujó Pétert, a fotó elküldéséért Pirint Andreát, a miskolci Herman Ottó Múzeum munkatársait illeti a köszönet.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- BALASSA
1754 BALASSA Ferenc: *Casulae S. Stephani Regis Hungariae vera imago et expositio, quas publica luce donavit Franciscus L. B. Balassa de Balassa Gyarmath.* Viennae, 1754.
- BALASSA
1700 BALASSA Pál: *Genealogia familiae Balassianae stylo lapidari.* Tyrnaviae, 1700.
- BÉL
1735–1742 BÉL Mátyás: *Notitia Hungariae novae historico-geographica divisa in partes quattuor.* Pars prima. Bécs, 1735–1742.
- BOROVSZKY
1902 *Gömör és Kishont vármegye.* Szerk. BOROVSZKY Samu. Bp., 1902.
1906 *Hont vármegye és Selmechánya szék. város.* Szerk. BOROVSZKY Samu. Bp., 1906.
- DÉZSI
1923 Balassa Bálint *Minden munkái.* Kiad. DÉZSI Lajos. Bp., 1923.
- GUDEMUS
1998 GUDEMUS János József: *A magyar főnemesség XX. századi genealógiája.* III. Bp., 1998. 159.
- GYENIS
1941 GYENIS András S. J.: *Régi jezsuita rendházak: Központi rendi kormányzat.* Vác, 1941.
- IPOLYVÖLGYI NÉMETH
1991 IPOLYVÖLGYI NÉMETH J. Krizosztom: *Búcsújárók könyve.* Balassagyarmat, 1991.
- KEMPELEN
1931 KEMPELEN Béla: *Magyar főrangú családok.* Bp., 1931.
- KISSNÉ BOGNÁR
2004 KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789.* Bp., 2004.
- KOLLÁNY
1900 KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900.* Esztergom, 1900.
- NAGY
1857 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* I. kötet. Pest, 1857.
1862 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* IX. kötet. Pest, 1862.
- PATAKY
1951 PATAKY Dénes: *A magyar rézmetszés története.* Bp., 1951.
- PIRINT
2003 PIRINT Andrea: *Főúri ősgalériák emlékei a Herman Ottó Múzeum képzőművészeti gyűjteményében.* In: *A Herman Ottó Múzeum évkönyve. XLII. kötet.* Miskolc, 2003. 399–408.

- PONORI THEWRIEWK
 1843 PONORI THEWRIEWK József: „Utazás-naplójából” In: *Hírnök*, 1843. február 16. (14. szám).
- RUPP
 1870 RUPP Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi részekre*. I. Pest, 1870.
 1872 RUPP Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi részekre*. II. Bp., 1872.
- SCHÖNVIITZKY
 1885 SCHÖNVIITZKY Bertalan: *A pozsonyi Klarissza-apácák története. (Adatok a pozsonyi gymnasium történetéhez)*. In: *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítője* 1885 6. sz.
- SCHWARZ
 1994 SCHWARCZ Katalin: *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században*. Szeged, 1994. (*Olvasmánytörténeti dolgozatok, VI.*)
- SINGER
 1930 SINGER, Hans Wolfgang: *Allgemeiner Bildniskatalog*. Band I. Leipzig, 1930.
- SPÁNGÁR
 1734 SPANGÁR András: *A magyar krónikának, amelyet elsőben megírt Petthő Gergely ... továbbvaló terjesztése...* Kassa, 1734.
- SZENTMÁRTONI SZABÓ
 1996 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Balassi Bálint képmása és a Balassa-család ősgalériája*. In: *Tarnai Andor-émlékkönyv*. Szerk. KECSKEMÉTI Gábor. Bp., Universitas, 1996. 255–259. (*Historia Litteraria, 2*)
- TAKÁTS
 1930 TAKÁTS Sándor: *Régi idők, régi emberek*. Bp., 1930.
- VARGA
 1972 VARGA Imre: *A Balassákról, Balassi Bálintról*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 1972 362–365.
- VARGA
 2004 VARGA Júlia: *Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemein 1560–1789*. Bp., 2004.
- ZOLNAY
 1964 ZOLNAY László: *Balassi Bálint családi emlékei Esztergomban*. In: *Művészettörténeti Értesítő* 1964 2. sz. 143–147.